

HORVÁTH MIKLÓS

Szovjet csapatok Magyarországon

A katonai erő karhatalmi (rendészeti) célú alkalmazása (1945–1957)

A szovjet csapatok – mint megszálló erők – magyarországi tartózkodására 1945 után a szövetséges hatalmak megállapodása adott lehetőséget. A Szovjetunió és Magyarország között 1947. február 10-én megkötött békeszerződés¹ alapvetően megváltoztatta, módosította a csapatok rendeltetését.

A békeszerződés 22. cikkelye lehetőséget adott a Szovjetunióknak arra, hogy az általa egyoldalúan elhatározott erejű és összetételű csapatokat állomásoztassa hazánkban mindaddig, amíg Ausztriában megszálló csapatok vannak, illetve amíg nyugati szomszédunk visszanyeri állami függetlenségét.² Az osztrák államszerződés megkötését előkészítő – 1955. április 12. és 15. között Moszkvában megtartott – tárgyalásokon Ausztria kötelezte magát, hogy a svájci típusú semlegességet ki mondja. Ennek ellentétéleként a Szovjetunió vállalta, hogy csapatait az államszerződés hatálybalépéséig, de legkésőbb december 31-ig Ausztriából kivonja.

Miután a szovjet csapatok Magyarországon történő tartózkodása az új helyzetben – a Varsói Szerződés megalakítása, az osztrák államszerződés megkötése, a szovjet csapatok Ausztriából történő kivonulása – nemzetközi szinten, illetve a két állam között 1956 októberéig jogilag rendezve nem lett, így tevékenységük értékelésének jogi alapja a párizsi békeszerződés, illetve a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között 1948-ban megkötött egyezmény lehet.

A békeszerződés IV. (A szövetséges haderők visszavonása) részének 22. cikkelyében erről egyebek között a következők állnak³:

22. cikk 1. „A jelen Szerződés életbelépését követően minden szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországról vissza kell vonni, mindazon által a

1 Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződésai. KJK, Budapest, 1985, 84. o.

2 A békeszerződés 22. cikkelye alapján megkötött egyezmények 1958. április 1-jéig voltak érvényben. Ekkor írták alá a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok által igénybe vett különböző létesítmények, szolgáltatások rendje és feltételei tárgyában megkötött újabb egyezményt. Az aláírók magyar részről Révész Géza vezérezredes, honvédelmi miniszter, szovjet részről Andrej Antonovics Grecsko marsall, a Szovjetunió honvédelmi miniszterének első helyettese, az egyesített fegyveres erők főparancsnoka voltak.

3 Halmosy Dénes: i. m. 84. o.

Szovjetunióknak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erő tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa. [...]

3. Magyarország azonban rendelkezésre fog bocsátani minden olyan eszközt és könnyítést, amelyre az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalak fenntartása céljából különösen szükség lehet, aminek ellenében a magyar kormány megfelelő ellenszolgáltatásban fog részesülni...⁴

1947. december 30-án a Szovjetunió nagykövete, Georgij Makszimovics Puskin, kormánya megbízásából Rákosi Mátyással közölte: „a szovjet hadsereg részeleinek Magyarországról történt kivonásának eredményeképpen f. év december 14-én Magyarország területén csak olyan katonai egységek maradtak, amelyek az ausztriai zónával kapcsolatos közlekedési vonalak fenntartására szükségesek, amint azt a Magyarországgal kötött békeszerződés 22. cikke előírja”⁵.

Ebben az időszakban Ausztriában három gyalogos és egy légvédelmi hadosztály mintegy hatvan-hetvenezer fővel látta el a „megszálló” státusból adódó feladatokat. Magyarországon 1947-től 1955-ig – a békeszerződés alapján – „viszszamaradt erők” a folyamatos utánpótlás lebonyolítására alkalmas út- és vasútvonalak biztosítását látták el mintegy négy hadosztálynyi erővel.

A kérdés kiváló ismerője, Pataki István véleménye szerint „a fenti feladatra elég lett volna néhány egység, néhány ezer fővel. A valóságban azonban ennél nagyobb létszámú katonaság állomásozott hazánkban, és e kontingens nagyságának megfelelően különböző intézmények, parancsnokságok, lő- és gyakorló terek, repülőterek voltak a szovjetek használatában, távol az Ausztria felé vezető közlekedési vonalaktól. [...] Az ezt követően megkötött egyezmények és a mellékletekben foglaltak⁶ nem tették eleget a békeszerződésből idézett követelmények mindegyiké-

4 Uo.

5 Magyar Országos Levéltár XIX-1-1-IV. 430. 12. o. Közli: Pataki István: „Egyezmények” a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. Múltunk, 1995/3., 124. o.

6 Az 1947. február 10-től 1955. május 15-ig terjedő időszakban Magyarország és a Szovjetunió között a vizsgált témánkkal összefüggő következő szerződések megkötésére került sor: barátsági együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés (1948. február 18., Moszkva); egyezmény a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok szállítmányainak vámmentességéről; egyezmény a szovjet hadsereg Magyarországon és Ausztria megszállási övezetében lévő csapatainak magyar vonatokon történő szállításáról; egyezmény a Magyarországon állomásozó szovjet alakulatok részére nyújtandó távközlési szolgáltatásokról; egyezmény a kaszárnyák és szolgálati helyiségek, raktárak, repülőterek és gyakorlóterek bérbeadásáról (1948. december 6., Budapest); egyezmény a magyar hadsereg katonaiállományú tagjainak a Szovjetunió katonai nevelőintézeteiben való ellátásával és kiképzésével járó kiadások megtérítéséről (1949. június 29., Moszkva); szerződés a magyar-szovjet államhatár rendjének szabályozása tárgyában; egyezmény a határkonfliktusok és határincidenteinek rendezésének tárgyában (1950. február 24., Moszkva). Magyar Országos Levéltár, XIX-1-1-26/261-005145-1961, 26/261-001871/1962. 322. d. Kivonat a Magyarország és Szovjetunió között 1945 és 1960. december 31-ig kötött kétoldalú nemzetközi szerződésekből.

nek, csak a 22. cikk 3. pontjának. E tény, valamint a csapatok elhelyezésével kapcsolatos tétel csorbította az ország függetlenségét...⁷

A Magyar Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége 1948. február 18-án kötött „barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés”-t, amelyben a felek egyebek között arra kötelezték magukat, hogy „együttesen igénybe vesznek minden rendelkezésükre álló eszközt arra, hogy kiküszöböljék bárminő, Németország, vagy bármely más, vele közvetlen, vagy akár milyen formában szövetkezett állam részéről megismétlődő támadás veszélyét. [...] (1. cikk)

Abban az esetben, ha a Magas Szerződő felek egyike háborúba sodródna [...] a másik Magas Szerződő fél minden rendelkezésre álló eszközzel haladéktalanul katonai és egyéb segítséget nyújt a háborúba sodort Szerződő félnek. (2. cikk)

A Magas Szerződő felek mindegyike kötelezi magát, hogy nem köt semmiféle szövetséget és nem vesz részt semmiféle szövetkezésben, valamint olyan akcióban vagy intézkedésekben, melyek a másik Magas Szerződő fél ellen irányulnak [...] (3. cikk)

A Magas Szerződő Felek megerősítik elhatározásukat, amely szerint a barátság és az együttműködés szellemében fognak eljárni Magyarország és a Szovjetunió közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok további fejlesztése és megszilárdítása érdekében; kölcsönösen tiszteletben tartván függetlenségüknek, állami szuverenitásuknak és a másik belső ügyeibe való benemavatkozásnak az elvét. (5. cikk)

Ez a szerződés életbelépésének napjától számított 20 évig marad érvényben [...] (6. cikk)⁸

A szerződő felek az előbbieken túl arra is kötelezettséget vállaltak, hogy az említett szerződés megvalósítása összhangban lesz az Egyesült Nemzetek Szervezete alapokmányának elveivel.

Következtelésként megállapítható: az 1948. február 18-án kötött „barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés” 1956 októberében és novemberében hatályos volt. Ez a szerződés, mint később a Varsói Szerződés is, szándékai és írott betűje szerint is egy esetleges külső támadás kollektív elhárítása céljából kötött.

A szerződő felek 1948 februárjában is kifejezésre juttatták, hogy tiszteletben tartják egymás függetlenségét, állami szuverenitását, a másik fél belső ügyeibe – értem ezen mindama ügyek összességét, amelyek nem merítik ki egy harmadik fél fegyveres támadása közös elhárítása fogalmát – nem avatkoznak be. Ezen túlmenően arra is kötelezettséget vállaltak, hogy nem vesznek részt a másik fél ellen irányuló akciókban vagy intézkedésekben.

⁷ Pataki István: i. m. 125–127. o.

⁸ Halmosy Dénes: i. m. 142–143. o.

A szovjet csapatok létszámáról és elhelyezéséről a szovjet kormány nem adott hivatalos tájékoztatást a magyar fél részére 1957-ig, a szovjet csapatok Magyarországon történő ideiglenes állomásoztatása tárgyában aláírt szerződés megkötéséig. Ugyancsak Pataki István kutatásai szerint már 1948-ban, az egyezmények megkötése után, majd később „újabb és újabb szovjet alegységek, egységek érkeztek magyar területre. 1949, 1953 és 1955. a csapatok növekedésének évei voltak. 1949. augusztusában egy gépkocsizó lövészadosztályt vezényeltek Magyarország területére a Badeni Központi Hadseregcsoport parancsnokának utasítására. (11 010 fő). Zömük román területről érkezett, elhelyezésükért, ellátásukért a Honvédelmi Minisztérium anyagi-technikai szervezetei voltak felelősek. Még 1949-ben előzetes bejelentés nélkül repülő és légvédelmi csapatok érkeztek Debrecenbe. 1949-1950-ben négy hadosztály szervezetében mintegy 80 városban, községben és más településen állomásoztak szovjet alegységek, egységek. Ebből húsz-huszonkét helyen őrségek tartózkodtak.”⁹ 1953-ban elsősorban a repülőalakulatok létszámát növelték, technikáját fejlesztették.

A megszálló hatalmak 1955. május 15-én írták alá a független, demokratikus Ausztria visszaállításáról szóló szerződést. A megszálló erők Ausztriából történő kivonása után a szovjet és magyar államhatalmi szervek a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzetét 1956. október 23-ig – az ezzel kapcsolatos kétoldalú egyezményt 1957. május 27-én kötötték meg – nem szabályozták. A Központi Hadseregcsoport felszámolása után a szovjet politikai és katonai vezetés, elmulasztva a békeszerződésben előírt kivonulási kötelezettség teljesítését, az itt állomásozó csapatai létszámának és összetételének megváltoztatását – annak jogszerűtlensége ellenére is – indokoltnak látta.

A nagyszabású diszlokációra Ausztriából 1955-ben került sor részben az osztrák államszerződés életbelépése, részben a Varsói Szerződés létrehozása következtében. J. Foster Dulles szerint a szovjet csapatok kivonása Ausztriából „bizonyára nagy hatást gyakorol azokra az országokra, amelyeket a Vörös Hadsereg megszállva tart. Ezekben az országokban erősödni fog a törekvés, hogy Ausztriához hasonlóan megszabaduljanak a megszállóktól.”¹⁰

Georgij Konsztantyinovics Zsukov marsall, a Szovjetunió honvédelmi minisztere 1955. július 31-én az osztrák államszerződés hatálybalépése után nyílt parancsban közölte: „Valamennyi Ausztriában állomásozó szovjet csapatot 1955. október 1-jéig a Szovjetunió területére kell helyezni. A Szovjetunió fegyveres erőinek összetételét az Ausztriából kivont csapatok létszámával csökkenteni kell.”¹¹

⁹ Hadi történelmi Levéltár MN. 1954. T. Elhelyezési és különleges ügyek. Lásd még: Pataki István: i. m. 130. o.

¹⁰ Idézi Borhi László: Az Egyesült Államok és a szovjet zóna 1945–1990. História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1994, 48. o.

¹¹ Szabad Nép, 1955. augusztus 1. Idézi: Pataki István: i. m. 130. o.

A kivonás Ausztriából megtörtént, de a csapatok egy részét – Zsukov idézett parancsával ellentétben – Magyarország területén helyezték el. Magyar részről Bata István vezéreztetés, honvédelmi miniszter 1955 tavaszán néhányszor konzultált Moszkvában az osztrák államszerződéssel és a nyolc európai állam által létrehozandó szövetséggel (Varsói Szerződés) kapcsolatos feladatokról, és erről május 5-én beszámolt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Politikai Bizottsága előtt.

Ekkor az osztrák államszerződést említve jelezte: lehet, hogy Románia és Magyarország területéről kivonják a szovjet csapatokat, illetve a Varsói Szerződés keretében a politikai tanácskozási testület hoz majd határozatot a szovjet csapatok elhelyezéséről, vagy az egyesített fegyveres erők főparancsnoka intézkedik legelőször egy szovjet hadtest magyarországi elhelyezéséről. Mindezt azzal egészítette ki, hogy erre a magyar hadsereg létszáma miatt is szükség van.

Gerő Ernő a szovjet csapatok Magyarországon maradásáról úgy vélekedett: „a nyugatiak óriási hangot csapnak, hogy megkötik az osztrák békét és az oroszok nem vonulnak ki. Ettől nem kell túlságosan befolyásoltatnunk magunkat...”¹²

Bata István 1955. június 2-án a következő kérést terjesztette a Politikai Bizottság elé: „A Szovjetunió Fegyveres Erőinek Vezérkara azzal a kéréssel fordult a Honvédelmi Minisztériumhoz, hogy vizsgálja meg egy szovjet Légi Hadsereg parancsnokság, egy háromezredes vadászrepülő hadosztály és egy felderítő repülőezred Ausztria területéről Magyarország területére történő áthelyezésének lehetőségét.” A honvédelmi miniszter előterjesztése és a Honvédelmi Tanács döntése alapján, egyebek között, a szolnoki repülőter fejlesztésére és 350 szovjet tiszt elhelyezésére intézkedtek.¹³

Az 1955 szeptemberében Magyarországon felállított szovjet Különleges Hadtest állományába két, a 2. és 17. gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő, a 177. bombázórepülő hadosztály, a 20. pontonos hídász ezred, valamint légvédelmi, fegyvernemi és más szakcsapatok kerültek. A hadtest parancsnoksága Székesfehérvárra települt, fő erői Szombathely, Kecskemét, Pápa, Debrecen, Szolnok, Cegléd, Sárbovárd, Veszprém, Hajmáskér, Győr, Körömend és Komárom helyőrségekben állomásoztak.

A különleges hadtest parancsnoka Pjotr Nyikolajevics Lascsenko altábornagy volt, a törzsfőnöki teendőket 1956 nyarán – Georgij Andrejevics Scselbanyin vezérőrnagy szabadsága, majd betegsége miatt – ideiglenesen Jevgenij Ivanovics Malasenko ezredesre, a törzsfőnök felderítő helyettesére bízták.¹⁴

¹² Magyar Országos Levéltár 276. f. 53. cs. 229. ó. e. Idézi: Pataki István: Uo. 130–131. o.

¹³ Magyar Országos Levéltár 276. f. 53. cs. 234. ó. e. Idézi: Pataki István: Uo. 31. o.

¹⁴ Jevgenij Ivanovics Malasenko: Oszobij Korpusz v Ognye Budapesta. Vojenno Isztoricseszkiy Zsumal, 10/1993., pp. 22–30. (I. rész)

A hadtesti rendeltetése a magyar csapatokkal együttműködésben az osztrák határ lezárása, védelme, a szovjet csapatok kivonása esetén a közlekedési útvonalak biztosítása volt. A hadtest a vezérkar útján a szovjet fegyveres erők miniszterének volt alárendelve.

A szovjet csapatok karhatalmi alkalmazásának terve

A szovjet vezetés – már jóval a forradalom előtt – nemcsak Magyarországon és Lengyelországban, hanem még Csehszlovákiában is érzékelte a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa szellemében fogant, a társadalom gyökeres átalakításának igényét kifejező általános válság jeleit. Mivel a nagyhatalmak közötti viszonyt meghatározó módon befolyásoló térség Németország volt, ezért Nyikita Szergejevics Hruscsovnak, az Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága első titkáranak elsősorban a Lengyelországban kialakult helyzet megoldása okozott erősebb fejtörést. Magyarország jelentősége a szovjet vezetés számára eltörpült. Hruscsov több ízben kifejtette, hogy Magyarországon adott esetben készek minden eszközt felhasználni.

Ezért a hadtest parancsnoka már 1956 júliusában parancsot kapott: készítsen tervet a szovjet csapatoknak „a szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítása” érdekében történő alkalmazására. A terv kidolgozását Malasenko ezredesre bízta, aki azt Jurij Vlagyimirovics Andropov nagykövet és Mihail Fjodorovics Tyihonov altábornagy, Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter szovjet katonai „főtanácsadója” közreműködésével és segítségével rövid időn belül el is készítette. Az ezzel kapcsolatos munkálatok során az ezredes tanulmányozta a honvédség, a rendőrség és a belső karhatalom hasonló célú terveit is. Így figyelembe vette a magyar politikai vezetés álláspontját, amely szerint rendszerellenes megmozdulás esetén az aktív tevékenységet – a tömegoszlatástól a harctevékenységig – a magyar állambiztonsági szervek, a rendőrség és szükség szerint a magyar hadsereg erői hajtották volna végre.

A tervben rögzítették, hogy a fővárosban lévő fontosabb objektumok védelme a 2. gépesített gárdahadosztály feladata (parancsnoka Szergej Vlagyimirovics Lebegyev vezérőrnagy), míg a 17. gépesített hadosztály fő erői (parancsnok Anton Vasziljevics Krivosejev vezérőrnagy) adott esetben az osztrák határ lezárását, a működésük körzetében a rend fenntartását kapták. A hadosztály kötelemébe tartozó, Hajmáskéren állomásozó harcokcsiezred a Budapesten bevetni tervezett erők tartalékául szolgál.

A repülőhadosztályoknak és a hadtest közvetlen irányítása alá tartozó fegyvernemi és szakcsapatoknak a laktanyák, repülőterek, állások, raktárak és egyéb objektumok védelmét, valamint állomáshelyeiken a rend fenntartását határozták meg.

A terv részeként kiadott „különleges utasításban”, egyebek között, meghatározták az alegységek, egységek tevékenységének rendjét, az objektumok őrzésével, védelmével összefüggő feladataikat, a magyar egységekkel történetű együttműködés formáját. Ebben részletesen szabályozták a fegyverhasználat kérdését is.

A terv, amelyet Lascsenko altábornagy hagyott jóvá, a *Volna* (Hullám) fedőnevet kapta, és végrehajtását a *Kompassz* (Íránytű) jelszó elhangzása után kellett megkezdeni.

A hadtest vezetése a vezérkarnak október elején küldött jelentésében már felhívta a figyelmet a megmozdulások lehetőségeire. Számolva a helyzet súlyosbodásával Lascsenko altábornagy október közepén elrendelte, hogy a parancsnokok állomáshelyeiken legyenek készen a szükségessé váló intézkedések megtételére. Malasenko ezredes október 22-én Budapestre érkezett, hogy személyesen is tájékozódjon a helyzetről. Az ezredes ekkor értesült a másnapra tervezett tüntetés előkészületeiről is.¹⁵

A hadosztályparancsnokok eligazítása megtörtént, lehetőséget kaptak a feladat végrehajtásához szükséges adatok beszerzésére is. A magasabb egységek, alegységek speciális felkészítése 1956. október 23-ig nem kezdődött meg.

1956. október 23-án a magyar politikai vezetés egy része tudott arról, hogy adott esetben a szovjet erők karhatalmi célú alkalmazása lehetséges. Gerő Ernőnek, illetve Hegedűs Andrásnak azt is tudnia kellett, hogy a szovjet csapatoknak a karhatalmi feladatok végrehajtására – a magyar hadsereg és a belső karhatalom hasonló célú és tartalmú feladataihoz igazodó – részletes terveik is voltak.

Véleményem szerint egyértelmű, hogy a Szovjetunió mindenkorai politikai vezetésének döntései alapján vezetőfunkcióba helyezett – a szovjet vezetés Magyarországgal kapcsolatos politikai elhatározásait feltétel nélkül megvalósító – magyar vezetők az így szerzett, „megszolgált” hatalmuk megvédése érdekében – a következményekkel nem számolva – szinte reflexszerűen fordultak a Szovjetunióhoz segítségért.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a szovjet csapatok október 23-i bevetésével – függetlenül attól, hogy azt kérték, vagy a bevetés tényét tudomásul vették – a magyar politikai vezetés meghatározó része egyetértett.

A szovjet vezetőknek a válság kezelésével kapcsolatban adott „tanácsait” elfogadták, és végrehajtásukat magukra nézve kötelezőnek tartották. Bizonyítható,

¹⁵ Jevgenyij Ivanovics Malasenko: A Különleges Hadtest Budapest tüzében. Egy szemtanú visszaemlékezései. Szovjet katonai intervenció 1956. Argumentum Kiadó, Budapest, 1996, 214–217. o.

hogy a szovjet vezetők által kijelölt – majd az események hatására többször módosított – mozgástér határait október 23. és 28. között a magyar vezetés egyetlen lényeges kérdésben sem lépte át.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy részkérdésekben ne lettek volna viták, de a menet közben bekövetkező súrlódások, félreértések, félrehallások sem idézték elő október 31-ig azt, hogy a szovjet vezetés megvonta volna a támogatását a magyar vezetéstől. A szovjet vezetés a Kádár János vezette párt- és a valójában formálisan nem létező, Nagy Imre nevével fémjelzett állami vezetést a kialakult válság – szovjet érdekeknek megfelelő – kezelésére alkalmasnak tartotta.

Az előbbiekkal összefüggésben nem kerülhető meg annak kimondása sem, hogy a politikai vezetés – a válság kezelésével kapcsolatos alapdöntések meghozatalában – egységes volt, így véleményem szerint egységes a felelősségük is mindazokért a következőkért, amelyek e döntések hatására Magyarországon bekövetkeztek.

A háború megindítása, a Hullám hadművelet végrehajtása

1956. október 23-án a magyar vezetés, közvetlenül Gerő Ernő, az MDP első embere – miután nem bízott a Magyar Néphadsereg határozott fellépésében – kérte a szovjet vezetést, hogy a különleges hadtest erőinek bevetésével segítse az „*ellenforradalmi, fasiszta elemek*” rendszerellenes megmozdulásának leverését. Hruscsov ezt azzal a feltétellel engedélyezte, ha a magyar kormány vagy annak elnöke, Hegedüs András ezt írásban is kéri.

Miután Gerő erre ígéretet tett, az SZKP Központi Bizottságának jóváhagyásával a vezérkar – magyar idő szerint 18 óra körül – elrendelte a különleges hadtest harcászultságba helyezését. Három óra múlva Vaszilij Danilovics Szokolovszkij marsall, a vezérkar főnöke telefonon utasította a hadtest parancsnokát: a szovjet csapatok vonuljanak Budapestre, és nyújtsanak segítséget a magyar honvédségnek, rendőrségnek, valamint a belső karhatalom erőinek a rend helyreállításához.

22 órakor a szovjet csapatok Kecskemét, Cegléd, Szolnok, Székesfehérvár és Sárbogárd helyőrségekből megkezdték a menetet Budapest felé. A hadtest vezetésének szűk törzse éjfélkor érkezett Budapestre, és a Honvédelmi Minisztérium épületében, majd a Malasenko ezredes vezette operációs csoport közvetlen irányításával megkezdték tervezett feladataik végrehajtását.

Amikor a hadtest törzse megérkezett a Honvédelmi Minisztériumba, csak úgy záporoztak a párt vezetőinek, a kormány tagjainak és a katonai vezetőknek a kérései. Ezek többnyire a fontosabb objektumok védelmének megerősítésére, a kerü-

leti pártbizottságok és rendőrkapitányságok, a raktárak és laktanyák, illetve a fontosabb személyek lakásainak megvédésére vonatkoztak. A hadtest parancsnoksága hamarosan belátta, hogy e kérések teljesítéséhez nincsenek elégséges erők, és ami a legfontosabb, a hadtest alapvető feladata ekkor már a fegyveres csoportok szétverése, a rend helyreállítása volt.

Október 24-én Budapesten volt kb. hétezer magyar katona és ötven harcokcsi. A Honvédelmi Minisztérium jelentése ezen a reggelen kb. 4500 katona bevetéséről és 1300 fős központi tartalékról adott számot.¹⁶

Október 24-én és az utána következő napokban egymás után érkeztek Budapestre a szovjet párt, állami és katonai vezetők. A különleges hadtest parancsnokának harcálláspontján – szovjet tábornokok és tisztek kisebb csoportjának a kíséretében – váratlanul megjelent *Ivan Alexandrovics Szerov*, a KGB főnöke, *Mihail Szergejevics Malinyin* hadseregtábornok, a vezérkar főnökének első helyettese.

Egy kis kitérővel (a repülőgép Veszprémben szállt le) páncélozott személygépkocsival Budapestre érkezett *Anasztasz Ivanovics Mikojan*, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja és *Mihail Andrejevics Szuszlov*, a KB elnökségének tagja is, akik ekkor már sokkal objektívebb tájékoztatást kaptak a helyzetről.

A hadtest vezetése külön jelentett a városba vezényelt szovjet csapatok tevékenységéről. Andropov, Szerov, Mikojan és Szuszlov ekkor úgy értékelte, hogy Magyarországon imperialista összeesküvés van, és ha a Szovjetunió nem nyújt katonai segítséget, akkor Magyarországon ellenforradalom jellegű folyamat alakulhat ki, és a NATO részéről az agresszió veszélye is fennáll.

A helyzet súlyosbodása, valamint hogy nem alakult ki a magyar rendőrséggel és hadsereggel tervezett együttes, összehangolt tevékenység, a szovjet katonai vezetést terveik pontosítására kényszerítette. Legfontosabb feladatuknak elsősorban a fegyveres csoportoknak a megvédésre kijelölt objektumokból történő kiűzését, a város legfontosabb objektumainak védelem alá helyezését és a város központjában a felkelők lefegyverzését tartották.

A 2. hadosztály parancsnokának vezetésével elsőként, október 24-én, hajnali két órakor a 37. harcocsiezred érkezett Budapestre. Az ezred élén *Grigorij Timofejevics Dobrunov* alezredes motorkerékpáros zászlóalja menetelt. A zászlóalj parancsnoka a város központjában fegyveresen tevékenykedő csoportok és az ellenük bevetett katonai és rendőri alakulatok helyének és erejének a felderítését, valamint a felkelésben részt vevő lakosság jellegének, összetételének megállapítását kapta feladatul. Tűzet – a parancs szerint – csak megtámadásuk esetén nyithattak.

¹⁶ Hadi történelmi Levéltár '56-os gyűjtemény, 8. őrzési egység. 131., 134., 144., 145., 150. o.

A harcokcsiezred utasítást kapott az MDP KV Akadémia utcai székházának, a Parlament és a szovjet nagykövetség épületének, valamint a Duna-hidak megvédésére, a rádió visszafoglalására. A szovjet csapatok tájékozódásának segítése érdekében magyar tisztet küldtek ki a Honvédelmi Minisztériumból.

A 2. hadosztály fő erői csak hajnali három óraker érkeztek Budapestre. Az 5. gépesített ezred Kecskemétről, a 6. gépesített ezred Szolnokról és a 87. nehéz rohamlöveg ezred Ceglédről érkezett. A hadosztály egységei az említetteknek kívül a Külügyminisztérium, a nemzeti bank, a repülőtér, a fegyverraktárak védelmének a megerősítését és a központi telefonközpont, a Szabad Nép szerkesztőségének visszafoglalását és a fegyveres csoportok lefegyverzését, a rendőrségnek való átadását kapták feladatul.

A beérkező egységek azonnal harcba bocsátkoztak, és több objektumot visszafoglaltak a fegyveres csoportoktól, a pályaudvarokat, hidakat és néhány raktárt az ellenőrzésük alá vontak. A harcokcsiezred alegységei a rádió épületei közül csak egyet tudtak visszafoglalni a felkelőktől. A többi épület megszállására a gyalogság támogatása nélkül nem volt lehetőségük. A felkelők csak ezen a helyen négy szovjet harcokcsit tettek harcképtelenné.

A szovjet katonai vezetés előtt a helyzet 24-én, a déli órákra tisztázódott. Számukra is egyértelművé vált, hogy a fontosabb objektumok közül több is a fegyveres csoportok kezébe került, a rendőrség erői dezorganizálódtak, passzívák voltak, a magyar egységek nem kaptak határozott parancsot az aktív harctevékenység folytatására, valamint sok katona és néhány szervezett alegység is átállt a felkelők oldalára. Felfedték a fegyveres csoportok helyét. Becslésük szerint Budapesten a fegyveres felkelők együttes létszáma kb. kétezer volt, és tapasztalataik szerint a VIII. és IX. kerületben voltak a legaktívabbak.

Október 24-én a szovjet csapatok az összes általuk is fontosnak tartott objektumot (Parlament, az MDP KV, a Fővárosi Tanács, a Budapesti Pártbizottság, a nemzeti bank, a főposta épülete, a pályaudvarok és a hidak) az ellenőrzésük alá vonták.

Folytatódott a harc a város központi és délkeleti részében, a rádiónál, a Corvin köz környékén és az Üllői úton. Elfogtak, lefegyvereztek és rendőrségnek átadtak kb. háromszáz felkelőt.

A nap második részében megérkezett Hajmáskérről a 17. gépesített gárdahadosztály kötelékébe tartozó 83. harcokcsi- és az 57. gépesített ezred is. Feladatként Budán a rend megtéretését és a hidak budai hídfőinek megvédését kapták.

A fővárosba rendelt szovjet egységek katonái közül október 24-én húszan meghaltak, 48-an megsebesültek. Két harcokcsi és két autó kiégett, további hat harcokcsi és négy páncélozott szállító harcjármű vált harcképtelenné.

A Budapesten lévő szovjet csapatok létszáma nem haladta meg egy hadosztály létszámát. A fegyveres felkelők ellen bevetett hatezer katona, 290 harckocsi, 120 páncélozott szállító harcjármű és 156 ágyú kevésnek bizonyult.

Ezt felismerve a szovjet hadvezetés a Kárpáti Katonai Körzet lövészhadtest állományából a 128. lövész – továbbá más források szerint a 39. gépesített gárda – hadosztályt, valamint a Románia területén állomásozó szovjet önálló gépesített hadtest alárendeltségébe tartozó 33. gépesített hadosztályt Magyarországra, fő erőivel Budapestre rendelte.

Egyes szovjet források szerint az így riadókészültségbe helyezett és „rendcsinálás” céljából bevetett öt hadosztály állományába 31 500 fő, 1130 harckocsi és önjáró löveg, 616 tüzérségi löveg és aknavető, 185 légvédelmi löveg, 380 páncélozott szállító harcjármű és 3830 gépkocsi tartozott.

Riadókészültségbe helyezték a Kárpáti Katonai Körzet egy vadászrepülő és egy bombázórepülő hadosztályát is. Így a különleges hadtest légi erőivel együtt összesen 159 vadászrepülő és 122 bombázó várt bevetési parancsra. A szovjet katonai erők felvonulásának ezen időszakában a vadászrepülők fedezték a menetben lévő csapatokat, a bombázó repülők a repülőtereken látták el fokozott készségi szolgálatot.

Október 25-én még alig virradt, amikor Budapest több pontján ismét fellángoltak a harcok. A szovjet hadvezetés változatlanul gyalogsági támogatás nélkül, harckocsikkal és a felülről nyitott, gumikerekű páncélozott szállítójárműveken (találó néven a „nyitott koporsókban”) küldte katonáit a biztos halálba. Néhányszor kísérletet tettek a szovjet harckocsi vagy gépesített alegységek és a magyar gyalogos erők együttes alkalmazására, de ezek a próbálkozások rendre kudarccal végződtek.

A szovjet csapatok 1956-os magyarországi beavatkozásakor, annak ellenére, hogy alakulataik – a második világháborús tapasztalatoknak és az érvényben lévő harcászati szabályzatoknak megfelelően – felkészültek a lakott településeken folytatott harcra, a legfelsőbb politikai vezetés döntése alapján az 1953-as berlini események idején „sikeresen kipróbált” eljárást alkalmazták.

Ennek lényege, hogy a magasabb műszaki színvonalú harci technika felvonultatásával, erődemonstrációval meg lehet félemlíteni, a harctól vissza lehet tartani a spontán módon összeverődött, szervezetlen, alacsony színvonalú fegyverzettel bíró, a helyüket állandóan változtató csoportokat.

Ilyen megfontolásból jelentek meg Budapesten október 24-én, a hajnali órákban a szovjet különleges hadtest páncélos járművei, T-34-es harckocsijai, és megkezdtek „elretentő”, valójában öngyilkos cirkálásukat a város főbb közlekedési útvonalain, csomópontjain.

Október 25-én, reggel Romániából Budapestre érkezett a 33. gépesített gárdahadosztály (parancsnoka *Gennagyij Ivanovics Obaturov* tábornok), és az esti órákban *Gorbunov* ezredes parancsnoksága alatt a fővárosba befutott a 128. lövész gárdahadosztály is. Mivel ezen a napon a felkelők ellenállása a városban tovább erősödött, a 33. hadosztálynak azt a feladatot adták, hogy a város központi részeit – a Kőbánya és az Üllői út szektorban, a Duna-parton lévő területeket, a rádió épületét, a Kilián-laktanyát és a Corvin köz körzetét – tisztítsa meg a fegyveres csoportoktól, és a „hadosztály elővédjében” lévő 104. gépesített gárdaezred elsőként jusson ki a Parlamenthez. Amikor *Obaturov* tábornok hadosztályának néhány egysége menetből betört a városba, a felkelők egy harcokcsit és egy páncélozott szállító harcjárművet, a bennük lévő két ezredessel együtt kilőttek, és törzs rádióállomását is megsemmisítették. A Ferenc körúton a hadosztály tüzérezrede két tűz közé került, és a 2. osztályát majdnem teljes egészében elvesztette. Az ezred parancsnoka életveszélyesen megsebesült.

Október 25-én, este a 128. lövész gárdahadosztály – előrevetett osztagként alkalmazott – 315. lövész gárdaezrede azt a feladatot kapta, hogy semmisítse meg Budán a fegyveres csoportokat.

Október 26-án a 33. hadosztály törzse megszervezte a felderítést, és az ellenálló fegyveres csoportok felszámolása érdekében folytatták a harctevékenységet. Október 27-én a hadosztály egységei több háztömböt megtisztítottak, de a Corvin mozi és a Kilián laktanya környékén lévő ellenállási csomópontot nem tudták felszámolni. Ez volt az ellenállás erős gócpontja, amelynek megsemmisítése nélkül Budapesten a felkelőcsoportok felszámolása nem volt lehetséges.

A Központi Vezetőség határozata alapján a szovjet és a magyar katonai vezetés ekkor már döntött arról, hogy 28-án, hajnalban a magyar csapatok bevonásával megsemmisítő csapást mérnek a Corvin köz és a Kilián laktanya környékén egyre szervezettebben és fóként egyre eredményesebben harcoló felkelőkre.

A feladat végrehajtásába bevonták az alapvetően Budán tevékenykedő 128. lövész gárdahadosztály erőit is.

A 17. gárdahadosztály alegységei ebben az időszakban az osztrák határ védelmére készültek. A szovjet vezetés egy amerikai és nyugatnémet provokáció veszélyével számolt.

Így Budapesten ebben az időszakban három (a 2. és 33. gépesített, valamint a 128. lövész) gárdahadosztály és a 17. gépesített hadosztály részei tevékenykedtek. Létszámuk együttesen elérte a húszezret.

A hadtest operatív törzsének gyakorlati segítséget adott a szovjet vezérkar Malinyin hadsereg-tábornok által vezetett csoportja. A hadtest vezetése az e csoportba beosztott tisztektől tudott a szovjet fegyveres erők minisztériumában meghozott

döntésekről, arról, hogy mikor milyen csapatokat irányítanak Magyarországra, és ezekből melyek kerülnek a különleges hadtest alárendeltségébe.

A magyar vezetéssel Malinyin hadseregtábornok, a nagykövet Andropov és a KGB-s Szerov tábornok tartotta a kapcsolatot. Malinyin néha egészen váratlanul feltűnt a hadtesttörzsnél, pontosította a feladatokat, és azok végrehajtása, segítése érdekében megfogalmazta javaslatait. A hadtest tevékenységéről jelentett a vezérkar főnökének, Szokolovszkij marsallnak, és a hadtest vezetését mentesítette a Moszkvával folytatott személyes megbeszélésektől.

A szovjet és magyar politikai és katonai vezetés nem volt felkészülve ilyen erejű határozott szembenállásra. Sokáig nem értették meg, hogy a már egyszer sikeresen alkalmazott harcmód a Budapesten bevetett szovjet csapatok vereségéhez vezethet.

Később, magukhoz térve a súlyos veszteségekkel járó meglepetésből, bénultságból, a fegyveres csoportok, az ellenállás fő gócai ellen indított támadás előkészítése érdekében igyekeztek megszerezni azokat a felderítési adatokat, amelyekből megtudhatták, hogy hol milyen erők harcával kell számolniuk. Például harckocsikat rendeltek tüzelőállásba a felkelők feltételezett helyétől viszonylag messze, majd harckocsikat küldtek a veszélyeztetett útszakaszra. Az álló harckocsikból figyelték, hogy az utca közepén lehetőleg teljes sebességgel haladó harckocsikra honnan lönek, és az így felderített tüzelőállásokra mérték tűzcsapást. Ez a módszer az okozott és elszenvedett veszteségek ellenére sem járt eredménnyel például a város olyan részeiben, mint amilyen a Corvin köz és környéke is volt. Az Üllői úton a Nagyvárad tértől a Kálvin térig és a Nagykörúton a Mester utcától a Rákóczi útig a különálló, egymástól többé-kevésbé független felkelőcsoportok szinte összefüggő ellenállási láncolatot alakítottak ki.

A szovjet katonai vezetés előtt tehát egyértelművé vált, hogy addig nincs remény a gyors győzelemre, amíg a forradalom fő bázisai léteznek, ezért napirendre került az e csoportok felszámolásának igénye.

A szovjet csapatok kudarca – a politikai helyzet átértékelése

Mint az a dokumentumokból kiderül, a Kádár János vezette párt- és a Nagy Imre irányította állami vezetésnek az SZKP elnöksége Magyarországra küldött képviselőivel egyeztetett határozatait, intézkedéseit, taktikázásait az október 28-ig terjedő időszakban kettős célt szolgáltak:

1. Ha kell, politikai engedmények, a nép követeléseit egy részének teljesítésével vagy annak ígéretével a tömeget leválasszák a hatalom és a szovjet csapatok ellen harcot folytató fegyveres csoportokról.

2. A fő cél ez volt: a fegyveres ellenállást – elsősorban a szovjet csapatokra támaszkodva – megtörjék.

A politikai és katonai vezetés – mint láthattuk – a kezdeti zűrzavar után egyre pontosabb képet kapott a felkelők erejéről. Ebből arra következtettek, hogy a legjelentősebb fegyveres csoportok állásai ellen indított összpontosított támadással döntő fordulat következhet be a harcok menetében. A felkelés leverése legfontosabb előfeltételének a Corvin közben és a környékén lévő – a Kilián-laktanyát is idesorolták – felkelő erők ellenállásának megtörését tartották.

Az október 27-én kiadott, másnapi akcióra vonatkozó harcparancs szerint a támadást a szovjet és magyar erők két irányból – a Nagyvárad tér és a Kálvin tér felől az Üllői úton – tervezték végrehajtani. A támadást a szovjet erők megindították, de az első jelentősebb veszteségek után annak végrehajtását bizonytalan időre elhalasztották.

A felkelők továbbra is nagy veszteségeket okoztak a szovjet csapatoknak. Erőfeszítéseket tettek az önállóan tevékenykedő szovjet katonák és kisebb csoportjaik lefegyverzésére. Lascsenko altábornagy parancsot adott a határozottabb ellenállásra. Az egységek és alegységek parancsnokait parancsban figyelmeztette: beosztásukból le lesznek váltva, ha eltűrik a lefegyverzést vagy a fegyverzet és a lőszer elvételét.

A felkelőcsoportok harci sikerei, a magyar csapatok alkalmazhatatlansága és a szovjet csapatok kudarca a magyar legfelső politikai vezetésben tovább erősítette azok táboraát, akik a kialakult válság megoldásában egyedül a politikai eszközök alkalmazását tartották célravezetőnek. Két lehetséges út állt a vezetés előtt. Az egyik, hogy továbbra is elutasítja a nép jogos követeléseit, nem változtat a kormány összetételén, és a szovjet hadseregre támaszkodva folytatja a harcot. Eme út választása esetén a hatalom képviselői elveszítették volna a harcokba még be nem kapcsolódó, de a felkelőkkel kezdetől szimpatizáló lakosság bizalmát és kapcsolatát, és az újabb áldozatok, pusztulás még jobban elmélyíti a szakadékot a lakosság és a kormány között. Mivel ez az út járhatatlan – és ezzel akkor még a Magyarországon tartózkodó szovjet politikai vezetők, Mikojan és Szuszlov is egyetértettek –, a magyar párt- és állami vezetés engedelmények tételére kényszerült.

A magyar politikai vezetés, személy szerint Nagy Imre – a szovjet szervek hozzájárulásával – október 28-án, 13 óra 20 perckor azonnali tűzszünetet rendelt el. 14 órakor az új kormány letette az esküt¹⁷, majd jóváhagyta a miniszterelnök által beterjesztett kormánynyilatkozatot. A 17 óra 25 perckor elhangzó rádióbeszédében Nagy Imre – a párt értékelése alapján – nemzeti demokratikus mozgalomnak

¹⁷ Az október 27-i átalakítás után a kormányban Nagy Imre miniszterelnök helyettesei lett Ápró Antal, Bognár József és Erdei Ferenc. További fontos változás, hogy a honvédelmi miniszteri tárcát Bata István vezérezre-

Összeített kimutatás a magyarországi hadműveletekben részt vevő szovjet csapatokról¹⁸

Katonai alakulat megnevezése	Állandó elhelyezési körletük	A harcckészültségbe helyezés ideje*	Az államhatár átlépésének ideje*
Különleges hadtest alárendeltjei és megerősítése	Magyarország	1956. október 23., 20 órától	–
2. gépesített gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 23., 20 óra	–
17. gépesített gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 23., 20 óra 10 perc	–
177. bombázó repülő gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 24-re virradóan	–
195. vadászrepülő gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 24-re virradóan	–
128. lövész gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23., 19 óra 45 perc	1956. október 24., 0 óra 15 perc és 7 óra között
33. gépesített gárdahadosztály	Románia	1956. október 23., 22 óra 35 perc	1956. október 24., 11 és 12 óra között
8. gépesített hadsereg Magyarországra rendelt és megerősítő erői	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 28-ra virradó éjjel	1956. október 28-tól november 4-ig
70. lövész gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 26.	1956. október 28., 6 óra
32. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 28–29.
60. légvédelmi tüzérhadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 30. és november 1. között
11. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 28-ra virradó éjjel	1956. november 1.
31. harcckocsi hadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. november 1-jén, éjjel	1956. november 3., 8 óra
35. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Odesszai Katonai Körzet	1956. október 31., 18 óra 45 perc	Románián keresztül 1956. november 4-én, hajnalban
38. összefegyvernemi hadsereg Magyarországra rendelt és megerősítő erői**	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23., 19 óra 45 perc	1956. október 24-től 27-én, 8 óráig

destől Janza Károly altábornagy vette át, Piros László helyett Münnich Ferenc lett a belügyminiszter. Fontos változás, hogy a kormányba a volt koalíciós pártok képviselői is bekerültek.

18 Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezékarának Központi Archivuma 32. f. 701291. op. 15-17. d. Közlő: Alekszandr Kirov: Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956. In: Györkei Jenő – Horváth Miklós (szerk.): Szovjet katonai intervenció 1956. H & T Kiadó, Budapest, 2001, 199–200. o.

39. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23., 19 óra 45 perc	1956. október 24.
61. légvédelmi tüzérhadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23., 19 óra 45 perc	1956. október 24.
27. gépesített hadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 27., 8 óra
31. légideszant gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 28., 10 óra	1956. október 30., Veszprémi repülőtér
1. vasúti gárdadandár	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 29.

* Az időpontok magyar idő szerint szerepelnek.

** A különleges hadtest alárendeltségébe tartozó 17 gépesített gárdahadosztály fő erői 1956. október 28. után a 38. összfégyvernemi hadsereg alárendeltségébe kerültek.

nyilvánította az előző napok megmozdulásait, és egyebek között bejelentette a szovjet csapatok azonnali kivonását Budapestről, és tárgyalások megkezdését a szovjet haderő teljes kivonásáról.

A szovjet katonai vezetés a csapatok kivonását két ütemben tervezte végrehajtani. Az elsóban a külső kerületekben lévő erőket, a második ütemben pedig a város belső részeiben lévő, a pártközpont, a Honvédelmi Minisztérium, a Parlament és a Belügyminisztérium őrzését ellátó csapataikat szándékozták kivonni. A csapatok kivonulása a fővárosból október 30-án, 15 órakor kezdődött, és másnap a déli órákban befejeződött.

„Nagy háború nem lesz!”, „Magyarországot nem adhatjuk!”

Még a győztes forradalom reményeit táplálta a szovjet kormány október 30-i nyilatkozata, amely szerint új alapokra kívánja helyezni a többi szocialista országgal kapcsolatos viszonyát. Ma már tudjuk, hogy az új viszony első torzszülöttje a magyar forradalomra kollektíven kimondott halálos ítélet volt. Megkezdődtek a katonai előkészületek és az újabb szovjet katonai beavatkozással kapcsolatos egyeztető tárgyalások. A magyar vezetés döntései (segítségkérés az ENSZ-től, a semlegesség bejelentése, a Varsói Szerződés felmondásának kilátásba helyezése, javaslat újabb tárgyalásokra stb.) nem bírták jobb belátásra az új magyar kormány összeállításával és a többi szocialista ország tájékoztatásával, meggyőzésével elfoglalt szovjet vezetéssel.

Október 31-én újabb erők Magyarországra irányításával, a már Magyarországon lévő megszálló erők jelentős növelésével kezdetét vette a november 4-i újabb támadás előkészítése.

A szovjet különleges hadtest törzse a Tökölön lévő repülőtérré települt, ahol egy szovjet repülőegység állomásozott. A szovjet csapatok Budapest határától 15-20 km-re összpontosítási körletet foglaltak el, ahol karbantartották a harci technikát és fegyverzetet, kiegészítették a személyi állományt, a lőszer, üzemanyagot és az élelmiszerkészleteket.

A különleges hadtest vezetését ekkor Malinyin hadseregtábornok arról tájékoztatta, hogy a Magyarországon lévő csapatok vezetésével Konyev marsallt bízták meg, aki már meg is érkezett Szolnokra. Ekkor értesültek arról is, hogy – a Szovjetunió és Románia területéről – a 38. és a 8. hadsereget is Magyarországra irányítják. Megtudták, hogy a Szovjetunió területéről átdobott légideszant-egységek meg is kezdték a magyar repülőterek elfoglalását. A veszprémi repülőtérré már meg is érkezett a 31. légi deszant gárdahadosztály két ezrede.

Malasenko ezredes tájékoztatta Konyev marsallt a Budapesten kialakult helyzetről. A magyar vezérkar által készített munkatérképen bemutatta a katonai egységek és a fegyveres csoportok helyzetét, és jelentett a városban végrehajtott védelmi jellegű katonai előkészületekről is. Kihangsúlyozta, hogy e csoportok és néhány magyar katonai egység, alegység további makacs ellenállásával kell számolni. Az ezredes úgy tudta, hogy a magyar csapatok a főváros körül légvédelmi ágyúkkal is megerősített védelmi övezetet létesítettek, és a várossal határos lakott településeken tankokkal és tüzérsggel is felszerelt erők jelentek meg. A fegyveres csoportok elfoglalták a fontosabb objektumokat, az utakon a fegyveres csoportok és a nemzetőrség erői járőröztek. Malasenko ötvenezerre becslte a magyar katonai egységek létszámát Budapesten, és véleménye szerint ezenkívül még tízezer nemzetőr és a városban lévő száz harckocsi ellenállásával is számolniuk kellett.

Konyev marsall azon kérdésére, hogy a hadtest erői elegendő-e arra, hogy a fővárosban három-négy nap alatt leverjék a fegyveres felkelést és „helyreállítsák a rendet”, a hadtest parancsnoka, Lascsenko határozott „nem”-mel válaszolt. Elmondta, hogy a siker érdekében a hadtestet meg kell erősíteni gyalogsággal, önjáró tüzérsggel és harckocsikkal. Összességében kívánatosnak tartotta, hogy a hadtestet még egy hadosztállyal erősítsék meg, és kérte az ezen alegységek felkészítéséhez szükséges idő megadását is.

A jelentések és a vélemények meghallgatása után Konyev marsall közölte: a Varsói Szerződés országainak legfelső politikai vezetése döntést hozott – ez persze nem volt igaz – a Magyarországnak nyújtandó katonai „segítségéről”. Az „ellenforradalmi erők szétzúzásának” feladatát a szovjet csapatokra bízták. A különleges hadtest erőinek ezért fel kell készülniük a Forgószél fedőnevű hadműveletben való részvételre, ennek célja a szocialista társadalmi rend magyarországi helyreállítása. A különleges hadtest feladata Budapesten az ellenálló fegyveres erők szétvérese és

a rend megteremtése. A Magyar Néphadsereg azon egységeit, amelyek kísérletet tesznek az ellenállásra, le kell fegyverezni.

A parancs szerint a hadtest állományába Budapesten változatlanul a 2., a 33. gépesített és a 128. lövész gárdahadosztály tartozott. Ezenkívül a hadtestet harcokcsi, tüzér- és légideszant-egységekkel erősítették meg.

Az osztrák határ védelmét, valamint a fővároson kívül eső területeken és a vidéki városokban lévő felkelőcsoportok „megsemmisítésének” feladatát két tábornok, *Amaszszp Hacsaturovics Babadzsanjan* és *Hadzsi U. D. Mamszurov* hadseregeire – a 38. és 8. – és a hadtest 17. gépesített hadosztályára bízták.

A feladatok megkezdéséhez a készenlélet november 3-án estig kellett elérni, és a *Forgószél* hadműveletet a *Mennydörgés* (Grom) jelszó elhangzása után kellett megkezdni.

Az támadási terv sikere érdekében Szerov, a KGB elnöke letartóztatta a szovjet csapatok kivonásáról tárgyalásokat folytató magyar tárgyalóküldöttség tagjait: Erdei Ferencet, Maléter Pál vezérőrnagyot, honvédelmi minisztert, Kovács István vezérőrnagyot, a vezérkar főnökét és Szűcs Miklós ezredest, hadművelési csoportfőnököt. A Moszkvában összeállított, Kádár János vezette bábkormány politikai legalizálása érdekében Nagy Imrét és a politikai vezetők jelentős részét a törvényes kormány lemondásának kikényszerítése céljából – a *Josip Broz Titóval* történő megállapodás értelmében –, a menedékjog felkínálásával Jugoszlávia követségének épületébe csalták.

A hadműveletek megkezdése előtt Konyev marsall az egyesített fegyveres erők főparancsnokaként adta ki az 1. számú parancsát, amelyben a helyzet értékelését követően felszólította a csapatokat, hogy a helyi államhatalmi szerveknek és képviselőknek nyújtsanak segítséget az államrend megteremtésében és a normális élet beindításában.

November 4-én, moszkvai idő szerint hat, magyar idő szerint négy órakor elhangzott a jelszó: *Mennydörgés*, és ezzel megkezdődött a *Forgószél* fedőnevű hadművelet végrehajtása. A parancsban meghatározott objektumok elfoglalására kijelölt osztagok és a különleges hadtest kötelékébe tartozó hadosztályok fő erői – leküzdvé a főváros környékén lévő felkelőerők egy részének ellenállását – öt órakerüléssel különböző irányokból betörték Budapestre. Vidéken is megindult a támadás, amelyben 17 (nyolc gépesített, egy harcokcsi, két lövész, két légvédelmitüzér, két repülő, két légideszant-) szovjet hadosztály részei mintegy hatvanezer szovjet katonával vettek részt.¹⁹

A szovjet csapatok a hadsereg és a polgári lakosság, a *Király Béla* tábornok vezette nemzetőrségbe szerveződött felkelőcsoportok ellenállását a tervezett no-

¹⁹ Alekszandr Kirov: i. m. 199–200. o.; Hegedűs B. András – Kende Péter – Litván György – Rainer M. János (szerk.): Döntés a Kremben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. 1956-os Intézet, Budapest, 1996, 142. o.

vember 7-ével ellentétben csak 11-én tudták megtörni, vidéken a szervezett ellenállást csak november közepére számolták fel.

A Forgószél hadművelet véget ért. Konyev marsall 1956. november 24-én, Magyarországon tartott értekezletén a szovjet városparancsnokoknak bejelentette, hogy a szovjet kormány határozatot hozott arról, hogy a Magyarország területére küldött alakulatok többségéből létrehozzák a Déli Hadseregszoportot.

A háború kérdése a Varsói Szerződés alapidokumentumainak tükrében

Hosszú évtizedek óta tartotta – illetve véleményem szerint részben ma is tartja – magát az a felfogás, amely szerint a Szovjetunió hadserege a magyar nép és annak fegyveres erői elleni hadműveleteit a Varsói Szerződés alapján, annak írott betűje és szelleme értelmében, a magyar kormány kérésére – „baráti segítségnyújtásként” – hajította végre. A ma már kutatható, illetve részben publikált dokumentumok alapjaiban kérdőjelezzik meg eme álláspont helyességét.

Az eddig bemutatott dokumentumokból megállapítható, hogy a Varsói Szerződés megalakításának nem belső, hanem külső, tömbön kívüli nemzetközi indokai voltak. A megkötés nemzetközi okai alapvetően meghatározták a szerződés keretein belüli együttműködés alapelveit, az együttműködés alapító okiratában deklarált céljait, területeit, illetve az e célok megvalósítását szolgáló szervezeti, intézményi kereteket is.

A szovjet csapatok magyarországi tartózkodása, a Varsói Szerződés megalakulása körülményeinek vizsgálata, az e témakörben született legfontosabb dokumentumok – levéltári és könyvészeti források – feldolgozása, illetve a témával kapcsolatos kutatási eredmények összefoglalása nélkül nem lehetséges, ezért véleményem szerint nem kerülhető meg a következő kérdések vizsgálata.

Mindezek fényében fontos kérdés, hogy a Varsói Szerződés alapokmánya milyen esetekben tette lehetővé újabb szovjet csapatok Magyarországra küldését, és ezek a csapatok a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői kötelékébe tartoztak-e.

1956 őszén a tagországok egyikét sem érte külső – tömbön kívüli – támadás, így nem volt indok és lehetőség az egyesített fegyveres erők kötelékébe rendelt nemzeti haderők Varsói Szerződés keretében történő karhatalmi alkalmazására.

A politikai tanácskozó testület, vagy annak kisegítő szerve, az állandó bizottság a „Varsói Szerződés megvalósításával összefüggő kérdések” megtárgyalására Lengyelország és Magyarország esetében sem ült össze. A két országgal kapcsolatos problémák megoldása céljából az állandó bizottság nem fordult javaslattal a politikai tanácskozó testülethez.

Ezt a testületet a forradalom előtt, 1956 januárjában hívták össze, így a szovjet csapatok lengyelországi²⁰, majd magyarországi karhatalmi alkalmazásáról nem dönthetett. Az egyesített fegyveres erők főparancsnokból és nemzeti helyettesekből álló parancsnoksága, a szervei határozvány szerint, a politikai tanácskozó testület döntései szerint működött, ezért az a Szovjetunió nemzeti haderejének lengyelországi és magyarországi karhatalmi alkalmazására utasítást nem adhatott, illetve a szovjet kormány erre vonatkozó döntései és parancsai végrehajtásában és végrehajtatásában mint legfelső katonai vezetői testület nem vehetett részt.

A szovjet csapatok ideiglenes magyarországi tartózkodása tárgyában 1957. május 27-én kötött szerződés is az alapító okirat szelleméből következő azon elvet erősítette meg, amely szerint a „szovjet csapatok ideiglenes tartózkodása a Magyar Népköztársaság területén semmiképpen sem érinti a magyar állam szuverenitását; a szovjet csapatok nem avatkoznak be a Magyar Népköztársaság belügyeibe”²¹. Ebben a kétoldalú egyezményben megállapították, hogy a szovjet csapatok Magyarországon tartózkodása „megfelel a nemzetközi egyezményeknek”.

Mint érdekességre hívom fel a figyelmet, hogy az előbbieken részben idézett egyezmények egyikében sem rögzítették, hogy ezek a csapatok a Varsói Szerződés értelmében, a politikai tanácskozó testület vonatkozó döntésének megfelelő létszámban és összetételben állomásoznak Magyarországon területén.

A Magyarország és a Szovjetunió között megkötött egyezményben egyértelműen rögzítették, hogy a külföldön állomásozó szovjet csapatok semmiképpen sem avatkoznak be az érintett államok belügyeibe.

Külön figyelmet érdemel az ENSZ-alapokmány VI. fejezete (Víznyelők békés rendezése) vagy a VII. fejezete (Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében). Ha az ENSZ alapokmányában rögzített – és

20 Az SZKP KB Elnöksége október 17-én értesült arról, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága az október 19-én kezdődő plénumán – a szovjet vezetés tudta és hozzájárulása nélkül – alapvető személyi változtatásokat kíván végrehajtani. Ennek a döntésnek a megváltoztatása, megakadályozása érdekében a szovjet vezetés október 18-án harcászultságot rendelt el a Lengyelországban állomásozó szovjet csapatok és a balti flotta részére. Még ezen a napon Konyev marsall utasítására a harcokocsapatok erődemonstrációt tartottak. Másnap, október 19-én harcászultságot rendeltek el a Magyarországon állomásozó szovjet különleges hadtest alakulatai és a baltikumi katonai körzetbe tartozó katonai erők részére is. Ezen a napon Hruscsov vezetésével az SZKP KB küldöttsége Varsóba érkezett. A lengyel vezetők a szovjet küldöttség tagjaival megértették, hogy az országban zajló változások nem lépnek túl a Szovjetunió által még elfogadható kereteken, de követelték a katonai erődemonstráció leállítását. Az SZKP KB elnöksége október 20-i ülésén döntés született arról, hogy „csak egy megoldás lehetséges – véget vetni annak, ami Lengyelországban van”, de a cél elérése érdekében alkalmazandó – katonai vagy politikai – eszközökről ekkor még nem határoztak. Az ezzel kapcsolatos egyhangú állásfoglalás („A körülményeket figyelembe véve le kell mondani a fegyveres beavatkozásról. Türelmet kell tanúsítani”) csak másnap született meg.

21 Magyar Országos Levéltár XIX-J-1-26/261-005145-1961, 26/261-001871/1962. 322. d. Kivonat a Magyarországi és Szovjetunió között 1945-től 1960. december 31-ig kötött kétoldalú nemzetközi szerződésekben.

a Varsói Szerződés Alapokmányában hivatkozott – alapelveket összevetjük a Szovjetunió 1956-os tevékenységével, minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a Szovjetunió figyelmen kívül hagyta, illetve nem tartotta be az alapelvek nagy részét.

A Szovjetunió vezetése a lengyel és magyar „ügy” kezelésekor a Varsói Szerződés tagállamait nem kezelte egyenjogú partnerként, az elvárható mértékben nem gyakorolt türelmet, hanem – ellentétesen az ENSZ alapokmányával – azonnal az erőszakkal való fenyegetést, illetve a fegyveres erők bevetését választotta. A két ország belügyébe beavatkozva, a nemzetek önrendelkezési jogát elutasítva, a békés eszközök használata helyett szinte automatikusan a fegyveres erőszak alkalmazására helyezte a hangsúlyt.

Az egyesített fegyveres erők főparancsnoka, Konyev marsall ebben az időszakban nem az alapító okirat szellemében, illetve a politikai tanácskozó testület utasításainak megfelelően járt el, hanem a Szovjetunió fegyveres erői minisztere, Zsukov marsall első helyetteseként a szovjet politikai vezetés döntéseit hajtotta végre.

1956. október 24-én, Moszkvában, eredeti terv szerint a Lengyelországban kialakult helyzet megbeszélésére a szovjet pártvezetés összehívta a tagországok egy részének (Csehszlovákia, Bulgária és a Német Demokratikus Köztársaság) pártvezetőit. Ezen az értekezleten, illetve az újabb, november 4-i szovjet támadásról november első napjaiban tartott konzultációkon részt vevő pártvezetők még teljes egyetértés esetén sem járhattak el a politikai tanácskozó testület hatáskörében, így nem rendelkeztek el a szovjet csapatok Varsói Szerződés alapokmányával ellentétes alkalmazását, illetve utólagosan a szovjet kormány erre vonatkozó egyoldalú döntéseit sem hagyhatták jóvá.

Az eddig leírtak kiegészítéseként, megerősítéseként megállapítható, hogy a szovjet kormány csak a politikai tanácskozó testület engedélyével állomásoztatható csapatokat Magyarországon. Újabb szovjet csapatok Magyarországra küldésére – 1955 nyarán és őszén, 1956. október 23-án, majd később november 4-ig – a Szovjetunió és Magyarország e tárgyban megkötött kétoldalú szerződése esetén is csak a politikai tanácskozó testület egyhangú döntése után kerülhetett volna sor.

Mindezt a szükséges kiegészíteni, hogy a szovjet csapatok magyarországi karhatalmi alkalmazására – mint a Varsói Szerződés alapítói szándékaival ellentétes tevékenységre – a politikai tanácskozó testület csak az alapokmány egyhangú módosítása után adhatott volna engedélyt.

Hegedüs András a Minisztertanács nevében nem kérhette és nem is kérte a szovjet csapatok karhatalmi célú alkalmazását a Varsói Szerződés alapokmánya alapján. A szovjet kormányhoz utólag továbbított, a Hegedüs András által október 27-én aláírt „kérkérő levélben” a szovjet kormány „küldjön Budapestre segítségül

szovjet csapatokat a Budapesten kitört zavargások felszámolása, a rend mielőbbi helyreállítása [...] céljából”²² formula szerepelt.

Ebben a levélben még utalás sincs arra, hogy szovjet csapatokat Budapestre csak az október 23. előtt Magyarországon állomásozó csapatokból küldhetnek, így a „felkérő levél” tartalmával nem ellentétes újabb szovjet csapatok Magyarországra rendelése.

Megállapítható az is, hogy a magyar politikai vezetés az 1955. évi III. törvény²³ elfogadásával ratifikált alapokmány tartalmával ellentétesen, tehát törvénytörő módon kérte, vagy járult hozzá a szovjet csapatok karhatalmi célú bevetéséhez. A szovjet csapatokat formálisan „segítségül hívni” csak a Minisztertanács előterjesztésére az Elnöki Tanács által meghozott felhatalmazás alapján lehetett volna. A Minisztertanács a szovjet csapatok „segítségül hívásával” kapcsolatos előterjesztést nem tárgyalta meg, erre vonatkozó döntést nem hozott, ennek hiányában az Elnöki Tanács a jogosultságokat is leíró – az elnök és titkár aláírásával, pecséttel ellátott – meghatalmazást Hegedüs Andrásnak vagy bárki másnak nem adta, nem adhatta ki.

Ezért a szovjet kormány 1956. október 30-án közzétett nyilatkozatának²⁴ megállapításai közül valólan egyebek között az is, hogy a szovjet csapatok a Varsói

22 Gál Éva – Hegedüs B. András – Litván György – Rainer M. János (szerk.): A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1993, 56. o.

23 1955. évi III. törvény. Magyar Közlöny, 1955. június 8.

24 A Szovjetunió kormányának október 30-i nyilatkozatából kiemelendő, hogy ebben a Szovjetunió által folyamatosan ismételtgetett – a Varsói Szerződés alapító okiratában is részben rögzített elvek – megsértését a szovjet kormány is beismerte. Részletek a Szovjetunió kormányának nyilatkozatából: „A szocialista nemzetek nagy közösségéhez tartozó országok [...] kölcsönös kapcsolataikat csakis a teljes egyenjogúságnak, a területi integritás tiszteletben tartásának, az állami függetlenségnek és szuverenitásnak, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásra építik. [...] Mint ahogy a legutóbbi események megmutatták, szükségessé vált, hogy megfelelő nyilatkozatot tegyenek közzé, amely megvilágítja a Szovjetunió álláspontját a többi szocialista országgal fenntartott kölcsönös viszonyáról, elsősorban gazdasági és katonai téren. A szovjet kormány kész megvitatni a többi szocialista ország kormányával azokat az intézkedéseket, amelyek biztosítják a szocialista országok gazdasági kapcsolatainak további fejlesztését és erősítését avégett, hogy kiküszöbölje a gazdasági kapcsolatokban a nemzeti szuverenitás, a kölcsönös előnyök és az egyenjogúság elvének megsértésének bármiféle lehetőségét. [...] Katonai téren a Szovjetunió és a népi demokratikus országok kölcsönös viszonyának fontos alapja a varsói szerződés, amelynek alapján a szerződés aláírói megfelelő politikai és katonai kötelezettséget vállaltak, a többi között azt a kötelezettséget, hogy megteszik a szükséges összehangolt intézkedéseket védelmi készségük megszilárdítására, hogy megóvják népeik békés munkáját, szavatolják határaik és területük sérthetlenségét és biztosítják az esetleges agresszió elleni védekezést. Ismeretes, hogy a varsói szerződés és a kormánymegállapodások értelmében szovjet egységek állomásoznak a magyar és román köztársaságban. A lengyel köztársaságban a szovjet csapategységek a potsdami négyhatalmi megállapodás és a varsói szerződés alapján állomásoznak. Más népi demokratikus országokban nincsenek szovjet csapategységek. A szovjet kormány [...] kész megvizsgálni a varsói szerződésben részt vevő többi szocialista országokkal az illető országok területén állomásozó szovjet csapatok kérdését. A szovjet kormány e tekintetben abból az általános elvből indul ki, hogy a varsói szerződésben résztvevő egyik

Szerződés alapján tartózkodtak Magyarországon, mivel – amint ezt már többször jeleztem – a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását szabályozó kétoldalú egyezményt csak 1957. május 27-én írták alá.

A szovjet vezetés 1955-ben, majd csapatai 1956. október 23-i bevetése előtt az említett szabályok betartását nem látta célszerűnek, illetve magára nézve kötelezőnek. Ennek oka lehetett az is, hogy Moszkva nem tudta volna megszerezni az október 23-i beavatkozáshoz, illetve a november 4-i újabb szovjet támadáshoz a tagországok mindegyikének támogatását. A lengyel vezetés, érthető okokból, a szovjet beavatkozást a kezdetektől ellenezte, illetve november 4. előtt a magyar vezetés az újabb szovjet agresszió ellen minden lehetséges módon – a semlegeség kinyilvánításával, ezzel összefüggésben a Varsói Szerződés felmondásával – tiltakozott.

Az előbbieken túl vitatható, hogy az 1955 szeptemberében, Magyarországon megalakuló szovjet különleges hadtest a Varsói Szerződés tagállamai egyesített fegyveres erőinek kötelékébe tartozott volna. Ez a hadtest a szovjet vezérkar útján közvetlenül a fegyveres erők miniszterének volt alárendelve. Arra vonatkozó adatot nem találtam, amely szerint a hadtest hadosztályait – különösen a 2. és 17. gépesített gárdahadosztályokat – a Varsói Szerződés alárendeltségébe helyezték volna. Természetesen a Varsói Szerződés-alárendeltség sem tette volna lehetővé, hogy ezen alakulatok békebeli és háborús tevékenységét az egyesített fegyveres erők főparancsnoka közvetlenül irányítsa.

Az egyesített fegyveres erők szervezeti határosványa szerint a főparancsnok a Varsói Szerződés alárendeltségébe rendelt nemzeti haderők irányítását nemzeti helyettesein, általában az adott tagország honvédelmi miniszterén, vagy/és vezérkarrán keresztül valósítja meg.

A különleges hadtest és az október 23-tól november 2-ig – a szovjet politikai és katonai vezetés döntéseinek megfelelően – Magyarországra vezényelt szovjet hadseregek kötelékébe tartozó hadosztályok feletti közvetlen parancsnokságot az egyesített fegyveres erők főparancsnoka, Konyev marsall csak november 2-án vette át.

vagy másik állam csapatainak elhelyezése a varsói szerződésben résztvevő valamely más állam területén, a szerződés összes tagállamai alapján létrejött megegyezés alapján történhet és csakis annak az államnak a beleegyezésével, amelynek területén az illető állam kérésére e csapatok tartózkodnak [...] A szovjet kormány szem előtt tartva, hogy a szovjet alakulatok további magyarországi tartózkodása ürügyül szolgálhat a helyzet fokozottabb kiélesedésére, utasítást adott katonai parancsnokságának, hogy vonja ki a szovjet katonai alakulatokat Budapestről, mielőtt ezt a magyar kormány jónak látja. Ugyanakkor a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a varsói szerződésben részt vevő más államok kormányaival a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. [...] Magyar Függetlenség – A Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány Lapja. 1956. október 31.; 1956 a sajtó tükrében. Kossuth Könyvtadó, Budapest, 1989, 185. o.

Erre a Varsói Szerződés alapokmánya, illetve az egyesített fegyveres erők szer-
vi határozványa nem adott lehetőséget, illetve erre vonatkozó döntést sem hozott
a politikai tanácskozó testület. Az, hogy Konyev marsall az egyesített fegyveres
erők főparancsnokaként 1. számú parancsát 1956. november 4-én adta ki, ha csak
közvetett módon is, de bizonyítja: a szovjet csapatok az ez előtti időszakban – no-
vember 2-ig – nem a Varsói Szerződés alapján, illetve nem az egyesített fegyveres
erők parancsnokságának alárendeltségében tevékenykedtek.

A Varsói Szerződés megalakításakor a Szovjetunió az egyesített fegyveres erők
alárendeltségébe harminc szárazföldi hadosztályt helyezett. Ha figyelembe vesz-
zük, hogy Romániában a Magyarországon bevetett 33. gépesített gárdahadosz-
tályon kívül legkevesebb három-négy szárazföldi hadosztály maradt, akkor nem
valószínű, hogy a Varsói Szerződés hadászati mellékirányában tartózkodott volna
a kijelölt harminc szovjet szárazföldi hadosztály több mint fele. Az NDK-ban és
Lengyelországban, illetve a Lengyelországgal határos szovjet területeken – a Var-
sói Szerződés erőinek főcsoportosításába – véleményem szerint több mint 15-16
szárazföldi hadosztály tartozott.

Így a lehető legnagyobb valószínűséggel állítható, hogy Magyarországon az
egyesített fegyveres erők kötelékébe nem tartozó hadosztályokat is bevetették, így
például a Harkovból 1956. október 31. után Románián keresztül ide irányított 35.
gépesített hadosztályt.

A Szovjetunió által Magyarország ellen végrehajtott agresszió valós okai

Az egyoldalú orosz agresszió tényét bizonyítja az is, hogy a szovjet csapatok
októberi–novemberi tevékenységével kapcsolatban a szovjet vezetés körében a leg-
gyakrabban visszatérő fogalmak a következők voltak: a „bevonulás”, „beavatko-
zás”, „megszállás”, „nem lesz nagy háború”, „nem adhatjuk Magyarországot” stb.

A szovjet csapatok bevetésének valós okairól Hruscsov 1956. november 2-án,
a Titóval folytatott tárgyaláson a következőket mondta: A Szovjetunió a Magyaror-
szágon kialakult eseményeket „*semmiképp sem nézheti tétlenül*”, mert ha „*enged-
nének, a kapitalisták azt gondolnák, hogy gyengék, vagy ostobák [vagyunk], ami
egyre megy. A kapitalisták a Szovjetunió határáig tolnák állásaikat. [...] jó páran
akadnak, akadnának, akik az egész ügyet a következőképpen értelmeznék: míg
Sztálin uralkodott, mindenki kussolt és nem volt semmiféle zűrzavar. Most, hogy ők
[itt Hruscsov egy nagyon csúnya szót használt a szovjet vezetésre] vannak hatal-
mon, ime az első vereség Magyarországot elszakadása. És közben ugyanezek a ve-*

zetők Sztálin elítéléséről papolnak! Hruscsov szerint ezt elsősorban a szovjet hadsereg hányná a szemükre. [...] Magyarország a Nyugat szövetségeseiként már kétszer viselt háborút Oroszország ellen. A szovjet hadseregben erős a Magyarország-ellenes hangulat: a magyarok most megint összefogtak a Nyugattal és az oroszok ellen törnek.”²⁵

Malasenko ezredes, a szovjet különleges hadtest megbízott törzsfőnöke szerint a szovjet katonák többsége a magyarok elleni harcot a második világháborúban történetek folytatásaként élte meg. A hatalmas pusztítás mutatja, hogy ez kitűnő alkalom volt a revánusra.²⁶

„Nem szabad elfelejteni, hogy az előző háborúban a horthysta Magyarország a hitleri Németországgal együtt hazánk ellen lépett harcba” – buzdította határozott fellépésre katonáit 1. számú parancsában Konyev marsall.²⁷

Történt ez annak ellenére, hogy a szovjet csapatok által megtámadott, lefegyverzett, majd szétkergetett hadsereg meghatározó része – a 3. és a 6. lövészhadtestek 12., 17., 9., 32. lövész- és az 5., 7., gépesített hadosztályai, illetve a légierőtől a 25. és a 66. vadászrepülő-hadosztályok – az egyesített fegyveres erők kötelékébe tartozó nemzeti haderő volt.

Ebben a háborúban a szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája szerint a hadműveletben 7349 tiszt, 51 472 tiszthelyettes és sorkatona vett részt. A szovjet csapatok vesztesége 2260, ebből 669 (85 tiszt, 584 tiszthelyettes és honvéd) meghalt, 51-en, köztük két tiszt, elűntek, és 1986-an megsebesültek.²⁸ A vezérkar veszteségi kimutatásában nem szerepelnek a saját tisztjeik által fegyelmzési célból helyben agyonlőtt – kutatásaim szerint 30-35 – szovjet katona adatai.

A technikai veszteség nagyságát érzékelteti, hogy például a 33. gépesített gárdahadosztálynál Budapesten 14 tank és rohamlövég, kilenc páncélozott szállító harcjármű, 13 ágyú, négy BM–13-as, hat légvédelmi ágyú, öt motorkerékpár semmisült meg.

A szovjet csapatok „segítségnyújtásának”, valójában a Magyarország ellen végrehajtott támadásának szomorú következményeit a következő adatok is érzékeltetik. A harcok következtében Budapest 11 évvel a háború után ismét romokban hevert. Csaknem húszezren megsebesültek, több mint két és fél ezer ember meghalt – ebből kb. kétezen Budapesten. Hozzávetőleges adatok szerint kétszázezer em-

25 Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok. MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995, 151–156. o.

Idézi Györkei Jenő – Horváth Miklós: Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez. Szovjet katonai intervenció 1956. Argumentum Kiadó, Budapest, 1996, 106. o.

26 Jevgenyij Ivanovics Malasenko [1996]: i. m. 283. o.

27 Uo. 258–259. o.

28 Alekszandr Kirov: i. m. 201–202. o.; Hegedűs B. András – Kende Péter – Litván György – Rainer M. János (szerk.): i. m. 142. o.

ber kényszerült a hazája elhagyására. A szovjet hatóságok megközelítőleg ötezer embert november első napjaiban elfogtak, közülük a KGB 860-at (kommunistákat, katonákat, egyetemistákat, kiskorú fiúkat és lányokat) hadifogolyként szovjet területre hurcolt.

A szovjet vezetés által hatalomra segített Kádár János vezette bábkormány – szovjet instrukciók alapján és segítséggel – kb. 25 ezer embert ítél el. 229 emberen végrehajtották a halálos ítéletet.

Magyarországon a hadműveletek 1956. november végén–december elején befejeződtek. Kádár János az MSZMP Központi Bizottsága 1957. június 22-i ülésén a szovjet csapatok helyzetét értékelve egyebek között a következőket mondta: *„Mindig így számolgom magamban a hatalom állását. No és ha a szovjet csapatokat kivonnánk? Akkor állunk a lábunkon? Én azt hiszem, megállnánk a lábunkon. De rettenetes harc és véráldozat közben. Ez most a helyzet...”*²⁹

A magyar nép, a forradalom egyik legfontosabb céljának a megvalósulása: szovjet csapatok teljes kivonása még hosszú évtizedekig váratott magára.

29 Magyar Szocialista Munkáspárt jegyzőkönyvei. Politikatörténeti Intézet, Budapest, 1993, IV. kötet, 200. o.